

ḥaule'r-Rabât ve Selâ, [baskı yeri ve tarihi yok] (Ribâtü'l-feth), I-II; L. Mercier, "Rabat: Description topographique", *Archives marocaines*, VII, Paris 1906, s. 295-401; a.mlf., "Les mosques et la vie religieuse à Rabat", a.e., VIII (1906), s. 99-195; L. Roussel, "Rabat en 1916", *RMM*, XXXV (1917-18), s. 3-28; E. Lévi-Provençal, "Rabat", *IA*, IX, 586-588; a.mlf. - [J. F. Troin], "Ribât al-Fath", *EP* (İng.), VIII, 506-508; Muhammed es-Simâr, "Rabât", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1422/2001, XIII, 4245-4248.

İBRÂHİM HAREKÂT

RABBÂNİYYÛN

(الرَّبَّانِيُّونَ)

Kur'an-ı Kerim'de
yahudi din âlimi ve önderleri için
kullanılan terim.

Arap dilcilerinin verdiği bilgiye göre **rabbânîyyûn** **rabbânî** kelimesinin çoğulu olup aslı **rabbî** kelimesine dayanır. **Rabbî** "Rabbe tâbi olan" demektir; **rabbânî** ise rab bilgisine sahip olma ve rabbe itaat etme özellikleriyle nitelenen kişiyi ifade eder. **Rabbânî** kelimesine ayrıca "din ve ilim konusunda derinleşen, hem ilim ve amelde hem muallimlikte kemale ermiş kişi" anlamları verilmiştir. Bu kelimenin, aslen Süryânîce veya İbrânîce olup Arapça'daki "fukaha ve ilim ehli" mânalarına karşılık geldiği belirtilmiştir (*Tâcü'l-'arûs*, "rbb" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "rbb" md.; *Râgıb el-İsfahânî*, *el-Müfredât*, "rbb" md.). Bununla birlikte **rabbânî** ifadesi İbn Abbas için kullanıldığı (Fahreddin er-Râzî, VIII, 111; Âlûsî, III, 332), İmam **Rabbânî** isimlendirmesinde de bu kaliba başvurulduğu görülmektedir. Arapça, İbrânîce ve Süryânîce'nin Sâmi dil ailesine bağlı olduğu düşünüldüğünde her üç dilde de rab veya rabbi kelimesinin mevcut olması ve benzer terimler oluşturanak biçimde kullanılması tabiidir. Aslen İbrânîce kökenli olan rabbinin rabbânî biçiminde Arapça'ya geçmiş olması da mümkündür. Nitekim İbrânîce'de **rav** (çoğulu **rabbânîm**) ve ondan türeyen rabbi, rabban kelimeleri mevcuttur. "Çok" ve "büyük" gibi anlamlara gelen, bu ikinci mânasıyla Tanrı'ya nisbetle de kullanılan **rav** kelimesine Eski Ahid dönemi İbrânîcesi'nde "efendi, öğretmen, yönetici, lider" veya genellikle "üst düzey bir göreve getirilmiş kişi" gibi anlamlar yüklenmiştir (Koehler – Baumgartner, III, 1170, 1172-1173). **Rav** kelimesinden türeyen rabbi kelimesi ise Eski Ahid'de yer almamakla birlikte yahudi sözlü geleneğine karşılık gelen Mişna İbrânîcesi'nde "efendi(m)" mânasında kullanılmış, İnciller'de de geçtiği üzere yine aynı dönemlerde (m.s. I. yüzyıl) yahudi âlimleri için bir ünvan haline gelmiştir (Matta,

23/7). Hz. İsa'nın da rabbi olarak nitelendirildiği pasajlar mevcuttur (Matta, 26/49; Markos, 14/45).

Kur'an'da yahudi geleneğine atıfla üç yerde geçen rabbânîyyûn kelimesine (Âl-i İmrân 3/79; el-Mâide 5/44, 63) tefsirlerde "Tevrat'ı bilen ve onun hükümleri gereğince hareket eden âlim hükemâ, âlim fukaha, müttaki hükemâ, vefî imamlar" veya "ibadet ve takvâ ehli" gibi anlamlar verilmiştir. Rabbânîyyûn, yahudi âlimleri için kullanılan ve Kur'an'da çok defa birlikte zikredilen (el-Mâide 5/44, 63) **ahbâr** sınıfından farklı bir grubu ifade eder (bk. **AHBÂR**). Rabbânîyyûn âlim olmanın ötesinde önce kendilerini, daha sonra diğer insanları ilim ve irfan, güzel edep ve ahlâkla terbiye eden, onların gerek dinî gerekse dünyevî işlerinden sorumlu olan kişilerin oluşturduğu daha üst bir mevkiye, yönetici ve uygulayıcı vasfına da sahip olan ve yahudi halkına önderlik eden âlim sınıfına karşılık gelmektedir (Taberî, III, 325-327; IV, 250; İbn Kesir, II, 603; Reşîd Rızâ, VI, 398). Dolayısıyla bu ifade, yahudi âlimlerinin (ahbâr) üstünde yer alan ve hem sıradan yahudilerin hem de söz konusu ulemânın yöneticileri konumunda bulunan âlim ve fakih kişileri nitelemek için kullanılmaktadır (Fahreddin er-Râzî, VIII, 111). Bir başka yoruma göre yahudilere nisbetle rabbânîyyûn İslâm'daki velîlere, ahabî ise zâhir ulemâsına denk düşmektedir (Reşîd Rızâ, VI, 398). Rabbi ve rabbânî kelimeleriyle bağlantılı biçimde Kur'an'da bir yerde geçen **ribbîyyûn** ise (Âl-i İmrân 3/146) "rabbe kulluk eden" mânasındaki **ribbî** kelimesinin çoğulu olup öğretici ve yönetici durumundaki rabbânîyyûna tâbi olan halkı ifade eder (*Tâcü'l-'arûs*, "rbb" md.; Taberî, III, 117-119; Âlûsî, III, 129). Bir yoruma göre rabbânî "terbiye eden" mânasındaki "rabbe"ye, ribbî ise "cemaat" karşılığında ki "ribbe"ye nisbet edilmektedir (Elmalılı Muhammed Hamdi, II, 440).

Gerek ahabî gerekse rabbânîyyûn, peygamberlerin bulunmadığı dönemlerde veya bölgelerde ya da peygamberlerin yanı sıra ve onların izniyle kendilerine uyan İsrâiloğulları / yahudiler için Hz. Mûsâ'ya indirilen Tevrat'a göre hüküm verip uygulamışlardır (Taberî, IV, 251; Reşîd Rızâ, VI, 398). Bizzat Kur'an'da, gerek rabbânîyyûna gerekse ahabî peygamberlerin izinden gitmek suretiyle Tevrat'ı muhafaza etme ve ona göre hüküm verme fonksiyonu yüklenmiştir (el-Mâide 5/44).

Rabbânîyyûn ve ahabî kelimeleri, çeşitli müfessirler tarafından Tevrat'ta bahsi geçtiği üzere eski İsrâil toplumunun en

tepesinde yer alan, Kohen ve Levili olarak isimlendirilen din adamı sınıfının ileri gelenleri ve sâlihleriyle özdeşleştirilmiştir (Zemahşerî, II, 242; Reşîd Rızâ, VI, 398; Elmalılı Muhammed Hamdi, III, 249). Tevrat'ta mevcut bilgiye göre Kohenler, Ya'kûb'un on iki oğlundan Levi soyuna bağlı bulunan Hz. Hârûn'un soyundan gelen, İsrâil erkeklerinin oluşturduğu din adamı sınıfını ifade etmektedir (Çıkış, 28-29; Levililer, 1-2). Levililer ise Hârûnoğulları dışındaki Levi soyuna bağlı İsrâil erkeklerinden meydana gelen ve Kohenler sınıfını meydana getiren Hârûnoğulları'nın yardımcıları olarak görevlendirilen bir diğer din adamı sınıfını teşkil etmektedir (Sayılar, 1/48-54; 3/5-10). Kohenler, İsrâiloğulları'na Tevrat kurallarını öğretmenin yanı sıra (Levililer, 10/8-11) yerleşik hayata geçmeden önceki dönemlerde toplanma çadırında, Kudüs Mâbedi inşa edildikten sonra da mâbedde icra edilen ibadet ve bilhassa kurban ritüelini yerine getirmekle yükümlü olmuşlardır. Levililer ise ahid sandığının taşıyıcıları ve koruyucuları olmalarının yanında Kohenler'in yardımcıları olarak yine önceleri toplanma çadırında, daha sonra mâbedde hizmet etmekle görevlendirilmiştir (krş. Tesniye, 10/8-9; 33/8-10). Bununla birlikte farklı dönemlerde İsrâiloğulları arasında benimsenen uygulamalar Levili veya Hârûn soyundan olmayan kişilerin, meselâ Dâvûd soyunun da Kohen olarak görev yaptığının, erken dönemlerde ise din adamı ve sıradan İsrâilli ayırımının olmadığına işaret etmektedir (II. Samuel, 8/18). Bu doğrultuda, genel kabul gören bir görüş olmamakla birlikte özel bir Kohen sınıfının krallık döneminde (m.ö. X. yüzyıl) ortaya çıktığı, Kohen ve Levili şeklindeki ayrışmanın ise ikinci mâbed döneminde (m.ö. V. yüzyıl) olduğu ileri sürülmüştür (EJd., XIII, 1070-1071).

Yahudi geleneğinde Kohen ve Levili sınıflarından farklı olarak yine ikinci mâbed devrinde ortaya çıkan yazıcı ve âlim sınıfı mevcuttur. Başlangıçta Tevrat nüshalarının yazımı ve çoğaltılmasıyla ilgilenen bu âlimler İbrânîce "sayıcı, yazıcı" mânasında **soferim** diye isimlendirilmiştir. Aynı zamanda Yahudilik adına dönemin en önemli dinî ve hukukî karar mekanizmaları olan Büyük Meclis ve Sanhedrin üyeleri olarak görev yapmıştır. Tevrat'ın derleyicisi kabul edilen ve gelenek içinde kendisine büyük önem atfedilen Ezra ilk yazıcı âlimlerdendir. Daha sonra bilhassa ikinci mâbedin yıkılması (m.s. 70) ve Kohen ile Levili sınıflarının fonksiyon alanlarının ortadan kalkmasına paralel biçimde Tevrat öğrenimiy-

le meşgul olan, Tevrat hükümlerini yorumlamak ve yeni hükümler çıkarmak suretiyle her konuda yahudi halkına rehberlik ve hâkimlik eden, ayrıca yahudi din akademilerine başkanlık yapan Tevrat âlimleri ve yorumlayıcılarından oluşan sınıf öne çıkmıştır. Ferîsî olarak bilinen grup içinde de yazıcı ve âlimlerin bulunduğu bilinmektedir. Söz konusu âlimler genellikle yahudi toplumunda saygın konuma sahiptirler ve kendilerine bir nevi kutsallık atfedilmiştir. Bununla birlikte içlerinde bilgisiz ve gevşek tavır sergileyenler mevcut olup bunlar iki yüzlü oldukları ve halkı yanlış yönlendirdikleri gerekçesiyle İnciller'de şiddetli eleştirilmiştir (Matta, 15/1-14; krş. el-Mâide 5/62-63).

Bu âlimler, yahudi geleneğinde üstlendikleri farklı görev ve fonksiyonlara atıfla **nasi**, **dayan**, **hasid** ve **ahbâr** kelimesiyle çağrışım yapacak şekilde **haver** gibi farklı sıfatlarla nitelendirilmekle birlikte bilhassa Talmud literatüründe **rabbi** veya **rav** şeklinde isimlendirilmişlerdir. Daha ziyade İsrail topraklarındaki yahudi cemaati tarafından benimsenen **rabbi** unvanı gerekli eğitimi almış, resmî olarak tayin edilmiş âlimler için kullanıldığından ve İsrail toprakları dışında söz konusu tayin yapılmadığından Babilonya'da (bugünkü Irak) yaşayan ve ilmî açıdan daha büyük itibara sahip bulunan yahudi âlimleri **rabbi** (efendim) yerine **rav** unvanını kullanmışlardır. Yüksek yahudi dinî mahkemesi Sanhedrin'e başkanlık eden daha yüksek konumdaki rabbiler ise "rabban" diye çağrılmış, daha sonra bu kalıp "rabbenu" biçiminde de kullanılmıştır. Muhtemelen bu statünün Hristiyanlık'taki karşılığı Âbâ-i Nasrâniyye olarak isimlendirilen kilise babaları olmaktadır (bk. ÂBÂ).

Talmud'da sözü geçen rabbiler, Eski Ahid'i ve yahudi sözlü geleneğini yorumlayan ve geçimini temin etmek üzere başka bir işle de meşgul olan din âlimlerine karşılık gelmektedir. Ortaçağ'lardan itibaren rabbiler (rabbanim) Tevrat'ı yorumlama ve hüküm çıkarma işine ilâveten bugün de devam ettiği üzere öğretmen, vâiz ve dinî lider görevlerini deruhte etmişler ve genellikle "ha-rav" diye isimlendirilmişlerdir. Doğu Avrupa kökenli yahudilerin (Aşkenazi) benimsediği rabbiye karşılık İspanya kökenli yahudiler (Sefarad) din âlimleri için daha ziyade "ribbi" kalıbını kullanmışlardır. "Bilge kişi" anlamındaki haham ise İbrânice'de genellikle bütün yahudi din âlimlerini kapsayan bir kelimeye karşılık gelmekle birlikte özel olarak **rabbi** kelimesi yerine de kullanılmıştır. Rabbilerin ve

onların oluşturduğu sözlü geleneğin otoritesini temel alan Yahudilik, Rabbânîlik (Rabbanim) ya da Rabbânî Yahudilik olarak adlandırılmıştır. Rabbânî geleneğini reddeden azınlık durumundaki yahudi oluşumu ise Karâîlik diye isimlendirilmiştir (ayrıca bk. KARÂİLİK; YAHUDİLİK).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 117-119, 325-327; IV, 250, 251; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1998, I, 574; II, 242; Fahrreddin er-Râzî, *Meââlihu'l-gayb*, Beyrut, ts., VIII, 111; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Beyrut 1385/1966, II, 64, 603; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, Beyrut 1993, III, 129, 332; Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-menâr*, VI, 398; Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, ts. (Azim Dağıtım), II, 440; III, 249; L. Koehler – W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament* (trc. M. E. J. Richardson), Leiden 1996, III, 1170-1173; "Priests and Priesthood", *EJd.*, XIII, 1069-1086; "Rabbi, Rabbinate", a.e., XIII, 1446-1458; "Sages", a.e., XIV, 636-655.

SALİME LEYLA GÜRKAN

RABGÜZİ

(ö. 710/1310'dan sonra)

Kısasü'l-enbiyâ adlı eseriyile tanınan müellif.

Hayatı hakkında bilinenler, *Kısasü'l-enbiyâ*'nın giriş kısmında "Ribât Oğuzlu, Burhan oğlu Kadî Nâsır" şeklinde kaydettiği adı (s. 3) ve nisbesinden (Rabgûzî) ibarettir (s. 4). Alessio Bombaci onu, 1250'li yıllarda Siriderya'nın aşağı kesimlerinde Barçkend denilen yerde yaşamış ünlü âlim Hüsameddin'in öğrencisi olarak gösterir (*Historie*, s. 93). *Kısasü'l-enbiyâ* ile ilgili çalışmalarda müellifin memleketi olarak kaydettiği Ribât Oğuz'un yeri tesbit edilememiştir. Faruk Sümer, Seyhun kıyılarında Cend yakınlarında Sağ Dere ve Ribâtât adlı iki mevki bulunduğunu söyler ve Moğol istilâsı öncesinde Seyhun boylarındaki Oğuz şehirlerini sayarken Ribâtât'da anar (*Eski Türklerde Şehircilik*, s. 87-88). Rus araştırmacısı S. P. Tolstov da Hârizm'e dair eserinde Amuderya üzerinde Sen Rabat ve Ak Rabat adlı iki yerleşim yerinden bahseder. Öte yandan Ribât Oğuz'un Rabgûz'a dönüştüğü ve Rabgûzî'nin "Ribât Oğuzlu" anlamına geldiği ileri sürülmüştür.

Müellif, *Kısas-ı Rabgûzî* adını verdiği eserini 709 (1309-10) yılında yazmaya başladığını (s. 5), gece gündüz yoğun bir şekilde çalışarak 710'da (1310-11) tamamladığını ve Nâsirüddin Tok Buga'ya sunduğunu belirtir (s. 364). Tok Buga'ya dair bil-

giler de Rabgûzî'nin açıklamaları ile sınırlıdır. Rabgûzî, küçük yaşta bey olan Tok Buga'nın Moğol asıllı olup sonradan İslâmiyet'i kabul ettiğini, müslümanların güvendiği, iyi yaratılışlı bir kişi olduğunu bildirir (s. 4). Charles Rieu, Tok Buga'nın 733'te (1332-33) Hârizm'den Buhara'ya kadar ilerleyip Buhara ile Nahşeb (Karşı) yakınında yer alan bölgede ordugâhını kuran Sultan Tarmaşirin'in emîri olabileceğini söyler. Mehmed Fuad Köprülü de Rieu'nun bu tesbitini destekleyici açıklamalar yapmıştır (*Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 287). Çağatay Hanı Kebek'in halefi ve kardeşi olan Tarmaşirin'in 1326-1334 yılları arasında saltanat sürdürdüğü bilinmektedir. Bu durumda 1310'da yazılan bir eserin Tarmaşirin Han'ın emîrine sunulması pek mümkün görünmemektedir.

Tanrı'ya hamdû senâ, bir na't-ı şerif ve Tok Buga'nın methiyesiyle başlayan *Kısasü'l-enbiyâ*'da kâinatın yaratılışına temas edildikten sonra Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlerin kıssaları ile Hâbil ve Kâbil, Hârût ve Mârût, Avac b. Annâk, Kârûn, Sâmîrî, Ashâb-ı Kehf ve Fil Vak'ası gibi çeşitli kıssalara yer verilmiş, Hz. Peygamber'in siyeri geniş biçimde anlatılmış, dört halifenin faziletleri zikredilmiştir. Hz. Hüseyin'in şehâdetiyle sona eren *Kısasü'l-enbiyâ*'da yer yer Arapça ve Türkçe manzumelere rastlanmaktadır. Eserde toplam 484 mısra tutan kırk üç Türkçe şiir mevcuttur. Orta Asya Türkçesi'nin Kâşgar lehçesinin en karakteristik örneklerinden kabul edilen eser dil tarihi açısından önemli olduğu gibi üslûbu ve cümle yapısı bakımından da bazı özellikler taşır.

Hârizm Türkçesi'yle kaleme alınan *Kısasü'l-enbiyâ*'nın dil özellikleriyle ilgili birçok çalışma yapılmış, ancak kaynakları ve muhtevası üzerinde durulmamıştır. Avrupa ve Rusya kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan eserin ilk neşri İlmînskiy tarafından gerçekleştirilmiş (*Kısas-ı Rabguzi*, Kazan 1859), bu baskıyı esas alan Şemseddin Hüseyin aynı adla bir çalışma daha yayımlamıştır (Kazan 1881). Gulâm Hasan Ârifgân eserin taş baskısını neşretmiş (*Rabguzi Kısasü'l-enbiyâ*, Taşkent 1916-1917), Kaare Gronbech, British Museum'da bulunan (nr. Add. 7851) en eski ve en iyi yazma nüshasının tıpkıbasımını yayımlamıştır (*Rabghuzi Narrationes de Prophetis*) (Copenhagen 1948). Aynı nüsha esas alınarak Özbek alfabesine çevrilen eserin (*Kısas-ı Rabguzy*, I-II, Taşkent 1991) bu baskısına sözlük ve özel adlar dizini de eklenmiştir. Kitabın transkripsiyonlu metniyle İngilizce çevirisi H. E. Boeschoten – M.